

DE REBUS GESTIS.
ferme ante anno Romam missus à Ximenio fuerat, de Academia Complutensis erectione cum Romano Pontifi. acturus, vir sanè industrius, & ad congressum potentiorum aptus, obtentis literis, diplomatisq; illis quas breues vocant, ad eam rem conficiendã necessarijs, ad Ximenum venit. Eæ partim Alexandri sexti, partim Iulij secundi indulgentia omni benignitate, omnibus gratijs & fauore refertæ, liberalissimè concessæ sunt. Quas postea Leo. X. ingeniorum, & studiorum magnus fautor, incrementis multis confirmauit. Fuit enim Ximenius quo tempore vixit, summis pontificibus carus, tum propter summam in sedem apostolicam perpetuò reuerentiam, tum propter non vulgaria, in eisdem priuatim officia, de quibus suis in locis dicemus. Sub hæc eadem tempora Philippus catholicorum regum gener, & Ioanna eius vxor Fontarabiam, extremũ Hispaniæ oppidum & Galliæ oppositum, quod priscum Olearsum fuisse creditur, peruenerant, literis accersiti, ob magna reipub. negotia. Philippus, vt prægnanti Ioannæ consuleret, iter per Gallias eo tempore facere instituit: vbi comiter per Gallum accepti, omnique regiâ magnificentia tractati, in Hispaniam dimissi sunt. Postquã Toletum principes nostros venire, vt ibi hereditariæ successioni, à populis Hispaniæ destinaretur, Ximenius literis reginæ certior factus est, quæ iam Toleti eos opperiebatur; cõtinuò Compluto discedens Toletum, nouis principibus, cum cæteris omnibus Hispaniæ proceribus, qui illuc conueniebant, reuerentiam exhibiturus venit, & aduentum faustum eis gratulaturus, qui tam longinquis regionibus emensis, Diuis iuuantibus, incolumes tandem in suam Hispaniam venissent. Per octo ferme dies, quibus Ximenius principes antecesserat, omnem curam intendit, vt senatus, populusq; Toletanus, tanto imperio designandos principes, quàm splendidissimo posset apparatu ad se primò venientes exciperet. Fecit id sedulò officiosa ciuitas, regibus suis demerendis alioqui propensa, nam per omnes vicos, & vrbis plateas, publica lætitia certatim ab omnibus colebatur. Ximenius eo quo ingressi sunt die, qui anni millesimi quingentesimi secundi, septimus Maij numerabatur, pontificalibus ornamentis indutus ad templi vestibulum, intra portam indulgentiarum, vbi ara pro tempore extructa crucis signum rasili auro & mira gemmarum copia ornatum ostentabat, venientes opperiebatur. Postquam prostrati crucem adorarunt, à Ximenio venerabundè sunt erecti & ad templi

pli aram maximam deducti, vnde post preces ad Deum fufas, in regiam ad parentes profecti funt. Quinq; ferme menses Toleti ea de caufa moratus Ximenius eft, parum quidem aulicas delicias curans, cæteraq; hominum militarium oblectamenta, quibus per eos dies, regius comitatus feffe exhilarabat. Ergo intentionem ad ea conuertit, quæ iam diu animo meditabatur. Intelligebat fanè vir prudens facrorum voluminum lectionem, quæ Biblia Græco nomine pafsum appellantur, cunctis qui facris initiati funt, fed præfertim theologis maximè effe neceffariam, nullibiq; magis eofdem illos rerum theologicarum ftudiofos dormitare, quàm in ea verfanda tractandaq; idq; potiffimum è trium linguarũ ignoratione prouenire Hebraicæ, Græcæ, & Latine, quibus non folum quicquid fcitu dignum eft, in omnibus difciplinis profanis eft proditum, fed facra omnia continentur. Diuinabat vir prudētiffimus, in tanta hominum noftrorum inertia, diuinas literas negligentium, impios homines quã primum exorituros, qui earum lectione armati, & ad fuos affectus detorquentes, Chrifti ecclefiam aufu quidem nefario, & immani, à noftra tamen imperitia profecto, impugnare, & euertere tentarent. Quin antiquiffima quæq; Chriftianæ religionis tempora fecum reputans, diuina prouidentia ita effe factum videbat, vt quemadmodum à prudentibus imperatoribus ex hoftium cum quibus diuicacitè pugnandi natura, ratio, & confilia fumuntur, ita quoq; aduerfus demonum artes, qui ingenijs humanis percallide abutuntur, remedia quoq; ex eodem fonte petenda effe. Chriftus enim opt. max. vnde omnis fapientia ad homines emanat, fanctos ecclefie Chriftianæ patres per quasdam doctinarum viciffitudines, aduerfus emergentes hoftes conuenientibus armis prudentia fua inftituit. Ximenius, qui ex publica morum corruptela, ipforumq; adco religionis principũ immoderantia, vulpeculas aliquas, in occulto nutriri coniectabat, qui vineam myfticam cum minus expectaretur demoliri tentarèt, neq; ad id aliunde comparato præfidio, quàm ex facrorum voluminum perperam intellectorum, præptuario, nõ abs re timere cœpit, ne noftri imparati, & in vtriusque testamenti libris peregrini & hoftes deprehenderentur. Magni igitur Origenis diligentiam imitatus, qui hexaplis illis decantatis, omnes facrorum voluminum, quæ tunc habebantur, translationes in vnum cõiunxerat, editionem Bibliorum faciendam curauit. In ea veteris testamenti libri ternis co-

lumnis per singulas paginas, sunt distincti. Prima Hebraicam lectionem tenet, media vulgarem, qua nunc utimur, tertia versionem Græcam. LXX. interpretum translatione etiam Latina illustratam. In margine verò inferiori, ne quid desideraretur, Chaldaica, quæ vocatur paraphrasis, subiecta est, latinæ versione è regione appositæ. At novum testamentum Græcam lectionem quàm emendatissimam, & vulgarem translationem habet. Additum est postremum volumen hebraicarum dictionum eruditum & copiosum Onomasticon, ab eius linguæ peritis valde laudatum. Id in aliquot bibliorum huiusmodi libris, quorundam incuria, qui eos asseruandos susceperant, non sine graui iactura, desideratur. Res fuit cum primis operosa, & magnifica, & quæ non modò tam ingentem principem, sed etiam ingentis animi virum, ad difficultates omnes euincendas rem tam arduam comitantes, requireret. Accersuit continuo ad se homines vtriusque literaturæ peritissimos, Demetrium Cretensem natione Græcum, Antonium Nebrissensem, Lopidem Astunigam, & Fernadum Pintianum, Græcarum literarum, & latinarum professores, quorum scripta & studiosa monumenta passim nunc in manibus habentur: Alphonsum medicum Complutensem, Paulum Coronellum, & Alphonsum Zamoram, hebræarum rerum consultissimos: qui cum olim inter suos publicas scholas fuissent moderati, tunc Christianæ fidei sacris ex animo susceptis, ecclesiæ orthodoxæ domestici & alumni essent, merito ad tantum negotium à Ximénio sunt vocati: quod illorum virtuti, eruditioni & constantiæ, meritò est commissum. Cum his viris de suo consilio sermones confert, liberalissimè impensas promittit, & singulos præmijs propositis priuatim inuitat. Ante omnia festinandum admonet, ne ut sunt res mortales caduce, & fluxe, aut illi patrono ad eam rem promptissimo, aut ipse tam accòmodis adiutoribus priuaretur, quorum præsentiam, & operam pluris quàm vllas pretiosas possessiones, aut diuitias estimaret. Accendantur cuncti Ximénij verbis, & ab eo die, donec vltima manus fuit imposita, nihil est à viris eruditissimis cessatum. Conquisiti sunt vndiq;, vtriusque testamenti vetustissimi codices, ad quorum fidem castigatio excudendorum fieret, & vitiata loca sanarentur, & quæ dubia & obscura essent illustrata collucerent. Sed potissimum adiumento fuerunt Bibliothecæ Vaticanæ venerandæ antiquitatis apographi, quorum copia per Leonem. X. Pont. Max. benignissimè Ximénio

menio facta est, cuius iam tunc magnificentiam demiratus, cepit hominem in magno pretio habere: & eius consilium, quamuis in ultimis terris positi, quoties reip. Christiane negotia postulabant, in rebus arduis requirere. LXX. tamen translationis explicatio, partim ab aliquot Academia Complutensis eruditissimis hominibus, qui iam tunc sub Demetrio & Pinciano preceptoribus in graecis literis non vulgariter profecerat, partim a Demetrio, Pinciano, & Astuniga, adeo feliciter confecta fuit, ut nihil a. LXX. interpretibus iuxta graecam eruditionem sit dictum, qualia per multa apud eos habentur, quod a nostris in tanta breuitate fuerit pretermisum. Fuit inter hos ad hoc in unus vocatus Ioannes Vergara, cui libri, quos vulgo Sapientiales vocant (ut ab eo sapius audiui) explicandi sunt commissi: in quibus multa quae in vulgata translatione difficilia esse videbantur, in antiquam lectionem restituit: nihilque magis se cum otio fruebatur, si bi dicebat in votis esse, quam librum ecclesiastici (quem Panaretum vocant) scholijs aliquot illustrare: sed retardauit preclarum institutum incommodissima valetudo. Durauit ab hoc anno, qui. M. D. II. Christi nati fuit, annos continuos plus minus quindecim de sacris biblijs edendis cura: ut penes eum Ximenij vita, finem quoque editio suscepit. Vbi si per partes narrandum esset quantum laboris exhaustum sit, quantum tedium, & fastidij deuoratum a viris illis operi praefectis, in exemplaribus excutiendis, quamque multiplici & ardua negotiorum mole Ximinius interim alio euocaretur, nimium profecto in eis dicendis immoraremur. At illud vnum quod ad impensas a Ximenio in ea re absoluenda factas pertinet, reticendum nequaquam est. Septe hebraea exemplaria quae nunc Compluti habentur, quatuor millibus aureorum ex diuersis regionibus sibi comparasse, Alphonsus Zamora hebraearum literarum professor, sepe numero referebat: ut interim de graecis & latinis taceam, quorum illa ab urbe Roma, haec tum ex peregrinis locis, tum ex varijs in Hispania bibliothecis, ab octingentis ferme annis characteribus Gothicis scripta, magnis sumptibus Complutum sunt delata. Iam vero Chalcographorum & scribarum salaria, doctorum hominum non vulgaria praemia, mercedes internuntijs propositas, quibus ad codices vetustos adipiscendos utebatur, assiduam denique subministrantium cateruam, quam ad res quae insperato emergebant expediendas sustentabat, & mille alia, quae longum esset referre, si bene quis ratione subducta numeret, quin-

quinquaginta millium aureorum, & amplius summam conficiet: quod & maiores natu frequenter dicere audiui. Hac tandem diligentia, & auctoritate & liberalitate, opus illud absolutissimum prodijt Leoni. X. Pont. Max. dicatum, cum in testimonium grati animi, tū quod vniuersa, quæ ad sacrarum literarum illustrationem pertinet, nemini magis quam Romano Pont. penes quem tota ecclesiæ christianæ auctoritas est, consecrari & offerri debeât. Opus me hercule miraculo par, & cuius tanta apud omnes qui vbiq; terrarum in sacris literis versantur, veneratio est, vt ad Complutensium bibliorū exemplum, quicquid aliubi excuditur, certatim reuocetur: & in sapientissimorum virorum scriptis, quoties de lectione sacra controvertitur, testimonia ab eisdem petita proferantur. Hoc ergo quod diuini beneficij loco ego quidem reponendum arbitror, signo dato, mentes nostrorum hominum, atq; adeo mortalium cæterorum, ad sacras literas tractandas sese conuerterunt, & velut ex longo veterino ad sacra mysteria perscrutanda euigilarunt: quæ, vt in proemijs huic operi per viros illos eminentissimos propositis, sapienter & copiosè dicitur, multam lucem, ne vniuersam penè dixerim, ex linguarum cognitione, quibus vtrumq; testamentum scriptum est, suscipiunt. Audiuī Ioannem Brocarium Compl. excussorem, Arnoldi Guiljelmi Brocarij filiū, sæpenumero ad æquales dixisse, eo ipso die quo vltima manus à patre operis excussioni imposita fuit, se puerum eleganter vestitum cum vltimo bibliorum volumine ad Ximenium venisse: qui impendio lætatus ita cælum suspiciens acclamauit Grates tibi ago summe Christe, quòd rem magnopere à me curatam ad optatum finem perduxeris. Et ad familiares continuò conuersus, equidem (inquit) cum multa ardua & difficilia reip. causa hætenus gesserim, nihil est amici, de quo mihi magis gratulari debeatis, quam de hac bibliorum editione: quæ vna sacros religionis nostræ fontes tempore perquam necessario aperit: vnde multò purior theologica disciplina haurietur, quam à riuis postea deductis. Non satis animi sui magnitudini Ximenius ingens hoc bibliorum edendorum opus esse arbitrabatur, adhuc alia secum voluebat, quæ morte præuentus absolueri non potuit. Nam vt Ioannem Vergaram, aliosq; complures, qui eo tempore apud eum vixerunt, dicentes audiui, Aristotelicorum voluminum editionem parabat: vt singulæ paginarum facies ternis columnis distinguerentur: quarum prima

græca Aristotelis verba emendatissimè contineret: media vulgatã translationem: extrema verò nouam quãdam, & liberio rem versionem: vt eis veluti commentarijs, scriptoris aliò qui difficilis sensus abditi illustrarentur. Nam ad earum disciplinarum cognitionem, quas in schola sua tractandas proposuerat, eum quoq; authorè per necessarium esse intelligebat. Atq; ad nouam illam versionem faciendam, viros aliquot in græcis & philosophicis literis doctissimos accersendos vndecunq; curasse. Huic rei inter alios qui adhuc conquirebantur, Ioannes Vergara designatus est: qui diligenter Latinos fecit octo de physico auditu libros, tres de anima, Metaphysices verò quatuordecim. Hi Toleti in templi maximi bibliotheca seruatur. At cum bibliorum editioni Aristotelica esset successura, atq; illa nõ dum absoluta Ximenius è viuis sublatus sit, mortis præoccupantis iniuria, quæ semper viris magnanimis periniqua & immatura accidit, præclari operis ingenti spe studiosos homines frustra uit. Verum hæc ad eruditorum virorum studia iuuanda esse videbantur. Illiterata verò & imperita turba, quorum maxima vbiq; copia est, ne vanis fabulis, aut Milefiacis historijs, quibus mores corrumpuntur, siue legendis, siue audiendis, intenderet: libros aliquot sancti monia & pietate plenos, quibus ipse se olim priuatus oblectauerat, partim latinè edendos, partim in linguam vernaculam per viros prudentes transferendos, eosq; non sine magnis impensis vulgandos curauit. Hi sunt Catherinæ Senensis epistolæ, Angelæ Fulginatis, & Metildis opuscula, Ioannis Climaci gradus, Vincentij Ferrerij, & Claræ virginis cœnobarum suorum viuendi instituta, Christi vitæ meditationes, quas Landulphus Carthusiensis scripsit, Thomæ archiepiscopi Cantuariensis vita: qui omnes, si Landulphum demas, cuius adhuc memoria recens est, propter excellentem vitæ puritatem, incorruptos & grauissimos mores, in diuorum numerum relati, scriptorum suorum pietatem commendant: veraq; documenta exhibent, quibus in tanta hominum peruersitate, & in tanta omnium viuendilicentia, ad arduam illam virtutis viam rectum iter dirigere possimus. Sed cum hi libri partim ab antistite per cœnobia diuisi, partim à bibliopolis euestigio distracti fuerint, paucissimi nunc inueniuntur, & sui pretium raritate adaugent. At verò cum diuinis cantibus obeundis musici libri mutili & laceri in ecclesijs haberentur, veritus ne quando illorum inopia diuinæ laudes intermitterentur,

quæ

quæ mirum in modum, illa præsertim simplici modulatione quam Gregorianam vocant, piorum animos religione afficiunt, in membranis vniuersam officij diuini seriem multis voluminibus excudi iussit, appositæ etiam musicis notis, quæ per suam dicecesim distribuit. Hæc si nunc excudenda forent, magnis sumptibus & impensis opus esset. Durant adhuc ex illis multa, sed quæ senio, & casibus tandem conficientur, nisi alter Ximenio similis exoriatur, qui eius vestigijs insitens in integrum facta resecta restituat. Ne quid tamen relinqueret quod ad publicam utilitatem videretur pertinere, non solum earum rerum studia quæ disciplinarum difficultatibus peruincendis, rebusq; grauissimis tractandis inseruiunt, sibi esse excitanda proposuit, sed etiam agrorum excolendorum, atq; ad eò vitæ rusticæ vniuersa exercitia. Nam quemadmodum illis studijs animi pascuntur, ita his corpora victum, & subsidium percipiunt. Alterutris autem homines si occupentur, beatam vitam domi, forisq; ager. Tres fratres Talabricæ orti sunt Ferreræ nuncupati, ingeniosi sanè, & sua quisq; eorum arte eruditus: Natus maior studijs eloquentiæ deditus, oratoriam Compluti professus est. Secundus musicæ artis studiosus, organis pulsandis in diui Ildephonsi delubro per Ximeniū præfectus fuit. Tertius in rei rusticæ scriptoribus legendis versatus, in eamq; exercendam natura propensus Geoponicæ artis callentissimus euasit. De ea diligenter scriberet præcipit, præmijs etiam propositis, vt indocti & rustici homines, qui tunc agriculturam indignissimè tractabant, aliquid vulgari lingua quod legerent & edicerent ad manum haberent, ne disciplina honestissima periret. Hoc ille argumentum ita feliciter tractauit, vt iure cum priscis illis contédatur qui græcè latinè de ea re scripserunt. Quanti verò fiant quæ scripsit, testimonio sunt crebræ illorum voluminum editiones, nostris nimirum hominibus ea semper auidè exoptantibus. His igitur rebus, vt pote operæ, & curæ leuioris, vsq; in annum ab hoc de quo diximus quantum occupatus, aliud etiam constituit non sine magna laude. Hoc de Mozarabum sacris instaurandis fuit, cum Toleti ageret. Nam cum per id tempus cæteri (vt diximus) aulæ proceres, totusq; regius comitatus ob publicam lætitiã, ludis diuersis intenti essent, Ximenius sui templi bibliothecam inuisere statuit, vbi cõplures codices venerandæ antiquitatis, manu præsertim scriptos, asseruari certior factus fuerat. Cæterum quoniã incõmodo, & iniquo lo-

co positam apprehendit (nam & luce, & aura puriore carebat) libris itidē maligne instructā, cū aliō qui amplissimi redditus, quibus tēpli fabrica dotata est, illā vel Vaticanā parē, vel siquā aliā celebres habentur, facili possent negotio facere: statim de ea apparatiūs & copiosius ornāda, & in locum meliorem mutanda cōcepit agere. Concessissetq; sanē vir celsi spiritus, quā proposuerat, nisi tot rerum grauissimarum cura eius animum euestigio occupasset. Relictus tamē est posteris locus reip. in re tā clara, & magnifica iuuandi. Neq; n. tā ingentis dititionis princeps, qualis Archiepiscopus Toletanus est, solum cōcionibus ad populū habēdis, puerisūe sacro oleo ex christiano ritu cōfirmandis, & eleemosynis distribuēdis, aut vicis suā dicece seos peragrandis, tēplisq; inuisendis, & id genus alijs, quę certē magni momēti, eiusq; muneris sunt, cōtentus esse debet: sed excelsissima quęq; cōcipere, expeditiones in Mauros adornare, littoribus nostris ab hostiū incursionibus tranquillitatē parere, totius regni molē sustinere, tumultuātes populos sedare, reges vt præclara conentur ad hortari, doctos homines & ingenia prouehere, disciplinis nitorē restituere, rē literariā pro viribus iuuare, mores deniq; prauos corrigere, bellū vitijs omnibus indicere, eorumq; prorsus radices extirpare. Quę oīa adeò cumulatē Ximenius præstitit, vt ad summū fastigiū ea dignitas tūc perducta, inclinationē quā videmus minatā videatur. Nā inclytā illā Toletanorum præsulū authoritatē, quorum nutu diuina & profana in Hispania gerebātur, ab hoc tā egregiē, & cōstanter cōseruatam, successores paulatim amiserunt: nō tā ipsorum (vt opinor) culpa, quā humanarū rerū natura, quę cuncta nouis rationibus ad seniū paulatim perducit. Sed certē multa fuisse inueniet, qui res at tētius cōsiderauerit, quæ illā Ximenio magnitudinē pepererunt. Anna Castella, matrona prudentissima, & in nostra ciuitate cū primis nobilis, tria potissimum numerabat, quòd solitos redditus archiepiscopatus nullis pensionibus accisos percepisset: quòd Ferdinandū vices filiorū gerentē, vicariū potius principē, quā proprietariū (vt aiūt) regē habuisset: cui nimirum tā necessarię fuissent Ximenij operę, q̄ Ximenio regis fauor & beneficētia. Vltimò q; his occasionibus per opportunē oblati, animū illi natura parē dedisset, vt se ea fortuna dignū agnosceret: proq; dignitatis & rerū magnitudine, in eis omnibus vt virū magnanimū decebat, se gereret. Quibus rebus tandē factū est, vt totius reip. cura suscepta, ferme bienniū rerum summę præfuerit

fuerit, vniuersis regulis & Hispaniæ populis nihil contra tentare audentibus. Sed ad templi Toletani bibliothecam, quo illū venisse dixeramus, redeo: vbi cum singulos libros diligenter excuteret, de omnibusq; certior fieri vellet, vt si quando vsus exposceret, haud eorum codicū inopia laboraret, fortè ad quædā vetustavolumina in mēbris Gotthicis characteribus scripta peruenit. Sed antequā ad ea quę circa hæc volumina Ximenius gessit, dicēda accedo, pauca mihi de Gotthicis sacris narranda sunt. Gens Visigothica (hoc est) qui occidentales dicebantur Gotthi, quo tempore Hispaniam penè vniuersam Honorij imperatoris permissu occupauit, cū esset Arrianæ impietatis dogmate infecta, tantā catholicis eius prouincię ecclesijs perturbationem inuexit, vt cultus diuini in varios ritus ceremoniasque diuisi fuerint: & neq; inter orthodoxos quidem ipsos, vna vel sacrificandi vel orarias preces (quę canonicę dicuntur) psallendi cōsuetudo esset. Sed postquam vniuersa Gotthorum gens Leandri, & Fulgētij studio, post annum centesimum circiter quadragesimum ex quo in Hispaniam venerat, antiqua impietate abdicata, orthodoxam fidē vnā cum suo rege Recaredo cupidissimè accepisset: pace ecclesijs restituta, de sacris communi consilio constituendis agitari cœptū est: idq; potissimū in vrbe regia, sic enim Toletū post aduentū Gotthorum, qui sedē regni illuc transtulerūt, cognominabant, cū antea (vt Rodericus Toletanus pont. rerum Gotthicarū diligens scriptor tradit) à Vandalis, & Selingis Germaniæ gentibus qui vna in Hispaniā commigrarunt, Hispalis vrbs regia, & vocata & habita fuerit. Toleti igitur conuentu episcoporum indicto (quod concilium quartū Toletanū fuisse ferunt) patrum decreto sancitum est, vt in vniuersis Hispaniæ ecclesijs, preces priuatę, missarum oblationes, & omnes publicę psalmodiæ, vnico & eodem exemplo à sacerdotibus celebrarentur. Cura hunc ordinem instituendi Isidoro pontifici Hispalensi, summa tunc sanctimonia, & doctrina claro, demandata fuit. Quanquam in hoc authores variant: nonnulli enim Leandrum Hispalensis ecclesię antiquiorem antistitem ei muneri præfectum afferunt, cui Isidorus comes datus fuerit. sed illud constat, ab Isidoro eū ritū Isidorianum officium fuisse nuncupatum. Perseuerauit in Hispanis ecclesijs hæc sacrorum religio, quandiu res Gotthorum in ea floruerunt: hoc est, centum viginti circiter annos, vsq; ad miserandam illam calamitatem, cū per Mauros Arabesq;, vniuersa penè regio

regio eadē incendijsq; vastata, fufis, fugatisq; Hispanorū copijs, in barbarorum ditionem venit. Cū autē in publica clade, vrbs quoq; ipsa regia in hostium potestatem, idq; ea conditione venisset, vt oppidanis liceret Christiano ritu, legibus, moribusq; in ea viuere: quauis pleraq; ciuium multitudo spontaneum exilium Arabice prætulit seruituti, nonnulli tamen quibus patrij domesticiq; lares cariores libertate fuerunt, cōditione accepta, sub Arabum & Maurorum imperio sacris suis retentis, in vrbe manserunt. Ergo eiusmodi homines quōd Arabibus permitti uiuerent, Miftarabes appellati sunt, & illorum ecclesiasticus ritus, officium Miftarabum. Quæ vox cū temporis diuturnitate, tum barbarorum lingua est corrupta, & in Mozarabum degenerauit, quā nunc vulgus utitur. Igitur ijs qui sic inter Arabes Toleti manserunt, sex ecclesiæ in quibus rem diuinam facerent à Mauris permiffæ sunt, diuorum Marci, Lucæ, Sebastiani, Torquati, Eulaliæ, & Iustæ numinibus dedicata: in quibus ritum illum Isidorianum, qui incolumi florentiq; ciuitate in templis omnibus canebatur, captiua etiam quadringentos ferme annos conseruauerunt, quod Toletanum officium appellabatur. At verò vrbe ipsa diuina tandem benignitate, Alfonsoq; regis Ferdinandi magni felicibus auspicijs recuperata, cū de factis in ea instaurandis restituendisq; ageretur, rex Ricardi Mafsilienfis abbatis suafu, & Constantiæ reginæ vxoris assidua instigatione, ritum sacrorum à diuo Gregorio olim institutum Toletano prætulit, quauis populis clamātibus, vsum suorum sacrorum tot seculis inter medios barbaros cōseruatum, per summam iniuriam aboleri. Quæ verò de singulari militū certamine, altero pro Gotthicis sacris, altero pro Gregorianis dimicantium, deq; pyra in medio foro Toleti incensa dicuntur, in quam sacri vtriusq; officij codices coniecti sunt, apud alios authores qui de ea re scripserunt explicatiùs, & vberius, legi poterunt. Sed tamen vt rex animos turbarum leniret, adhuc sacra sua auferrī frementium, cū in vrbe nuper recuperata inter varias basilicarum fanorū, ediūque sacrarum dedicationes, parœciales in primis (quas vulgo parrochiales vocant) ecclesiæ regionatim constituerentur, ad quas populus rei diuinę causa cōueniret, sui q; limites per vicos domosq; singulis definirētur, solis illis sex ecclesijs, in quibus Isidorianus ritus, vel inter hostes per tot annos durauerat, fines nulli præscripti sunt, sed sui cuiq; Mozarabes, illorumq; posterij, vbi vbi illos intra extraue vr

bem in agro Toletano morari contingeret, immunitatibus, & privilegijs nõ vulgaribus concessis pro parrochianis & tribulibus assignati fuerunt. Quandiu ergo illi Mozarabes eorumq; posteri floruerunt, suã quifq; ecclesiam, sacraq; gentilitia frequentarunt. Sed paulatim familijs deficientibus, ritus etiã ille deficere, & Gregorianus sensim in sex etiam illas ecclesias introduci cœpit. Tandem ergo factũ est, vt non nisi paucis quibusdam statis, festisq; diebus, eo ritu in illis sacrificaretur. Literarũ verò Gotthicarũ characteres latinis nostris non multum sunt absimiles: nonnulli enim eadem sunt forma, alij verò dissimili: quos per Gudillam quendam Episcopum, vnã cum fidei nostrę rudimentis, genti Gotthorum traditos ferunt: qui primũ Gotthici, deinde Toletani, postremò Mozarabum appellati sunt. Ferunt etiam veteris ac noui testamenti libros, in vulgarem Gotthorum linguam per hunc Gudillam translatos fuisse. Igitur cũ ad ea volumina Ximenius venisset, de re tota (vt supra narratum est) edoctus, indignum esse & graue iudicauit, sanctissimas priscorũ Hispanorum cæremonias à viris præclaris institutas, & miraculorũ testimonijs comprobatas, in tantam defuetudinem venisse, vt iam iam interiturę esse videretur. Cœpit rem altius considerare: & vt erat priscarum cæremoniarum studiosissimus, Mozarabum ritus instaurandi curam suscepit: adhibitisque viris quotquot extabant eius rei peritis, primũ libros omnes quibus sacra illa continerentur, Gotthicis characteribus conscriptos, in vulgaris literaturę formam redigendos, impressorijsque formis excudendos curauit. Quibus nõ sine magna impensa in exempla innumera vulgatis, ad extremam tẽpli partem, occidentem versus, in ædícula quę corporis Christi dicebatur, sacellum eleganti structura ædificauit, in quo tredecim sacerdotum collegium, adiunctis tribus ministris, instituit, quos Mozarabes sodales appellauit. Hoc collegium idoneis prouentibus annuis instructũ sub capituli Toletani patrociniõ cõstituit. Ipsi porrò sacerdotibus perpetuam horum sacrorum curationem demandauit: vt eo ritu singulis diebus sacrificare, horariasque preces concinere solenne esset. Ad quos & sex Mozarabum ecclesiarum sacerdotia pertinere voluit: quę quoties vacua esse contingeret, ipsi optare possent sacerdotes, quibus illa Archiepiscopus cõferret: aliasque leges addidit, quas non est operæpretium referre. Sic ergo sacra illa per Ximenium restituta, & ab interitu vindicata sunt: in cuius restitutionis memoriam

riam cenotaphium reparatori in medio sacello honorificè erectum cernitur, impendete desuper coccineo galero, Cardinalitij honoris insigni. Per hæc tempora, cum nondum Toleti publica pauperum iuuandorum qualis nunc est, cura increbuisse, duo mediocris conditionis homines Hieronymus Madritus, & Petrus Zalamea, partim suis pecuniolis, partim diuitum religioforū erogationibus, ad quos studiorum suorum rationem deferabant, aliquot ex afflictis, & egrotis pauperibus, in vnum locum cogere, eisque medicorum consilio salutarem opem ministrare, miseris viduis præsidio esse, orbitati pupillarum subuenire, milleque alia huiusmodi opera pietatis plena, Deo subiinde aspirante, perficere cœperunt. Celebre statim in vrbe nostra eorum studium est habitum, nec latuit vigilantem pastorem: nam & frequenter de moribus suę ciuitatis interrogabat, & de actis singulorum inquirebat. Vocari ad se Hieronymum iubet: cuius pietatem postquam ex varijs sermonibus cum eo habitis abunde cognouit, maecte animi eum esse hortatur, & vt tam salubrem occupationem non intermittat, humanissimè monet: videat etiam quibus in rebus ipse vsui esse posset, nam in eis omnibus se aut consilio, aut autoritate, aut pecunia iuuaturum, suppetiasque laturum: idque statim re ipsa præstitit: aliquot nummorum millibus ad pauperum curam Hieronymo datis. Mirum est, quantum roboris & efficaciam ex hac Ximenij pollicitatione Hieronymus cepit: illico enim sodalitatem instituit, quę tam publicis, quàm priuatis egenorum, præsertim quos pudentes vocant, necessitatibus pro virili succurreret: ita enim eos appellamus, qui ostiatim mendicare erubescunt, & dominimis angustè, & arctè viuunt. Porro cum negotium susceptum ex voluntate succederet, Hieronymus ad Ximenium notitiam omnium defert: qui Complutum discedere volens, liberam facultatem Hieronymo & sodalibus dat, quicquid in ea re vellent instituendi. Hieronymus de sodalitatis consecratione, deque eius legibus agendum ratus, conuocatis sodalibus, primum ne quid sine numinum tutela fieret, eam immaculatę Dei genitricis cœceptioni dedicarunt. Deinde communi omnium consensu sancitum fuit, vt quoniam misericors Hieronymi animus tantam rem exordiendi occasio fuisset, qui de nocte ad pauperes querendos vigilabat: posthac singulis annis, à Cal. Nouemb. vsque ad finem Martij, duo sodales cū sodalitatis viatore, sub noctem concubiam, per omnes vrbis vicos præeunte later-